

KIRIMÇAK TÜRKÇESİYLE İBRANİ YAZILI BİR CÖNK

"Djeunk" en turc Kırımçhak écrit en caractères hébreux

Yrd. Doç. Dr. İsmail DOĞAN*

Kırımçaklar, Türk dünyası içerisinde Musevî olmaları yönüyle Karaim Türkleriyle birlikte dikkat çekmektedirler. Kırımçakların Karaimlerle birlikte Kırım'da yaşıyor olmaları sebebiyle birbirleriyle karıştırıldığı görülür.¹ Bugün bölgede yaşayan Musevî Türklerin, 10. yy sonunda Hazarların dağılmasından sonraki bakiyeleri oldukları düşünülmektedir. Mevcut bilgiler de bu görüşleri destekler. Ancak, etnik oluşum açısından Karaim ve Kırımçaklar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar inançlarına da yansımaktadır.

Kırımçak adına 1859 tarihli Rus kaynaklarında rastlanıldığı ifade edilmektedir.² 18. yy sonunda Kırım'ın Rus yönetimine girmesi ve 19. yy'da bölgedeki diğer Yahudilerden ayırt edebilmek için 'Kırımçak' adının kullanıldığı anlaşılmaktadır.³

Kırımçaklar, Kırım yarımadasının Karasu Pazar, Kerç, Kefe, Solhat, Mangup bölgelerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Kırımçakların 1783'ten itibaren yapılan nüfus sayımlarında kayıtlara geçtiği bilinmektedir. 1939 sayımında yaklaşık 8.000 olan Kırımçakların nüfusunu 1959'da 1.500 olarak görüyoruz.⁴ II. Dünya Savaşında Kırım, Almanlar tarafından işgal edildi. Musevî olan Kırımçaklar, Almanların soykırımına uğradılar. 16 Kasım–15 Aralık 1941 tarihleri arasında Simferepol ve Feodosiya'da 2.604 Kırımçak Türkü kurşuna dizilerek öldürüldü. 17 Ocak 1942'de 486 Kırım-

çak gaz odasında ve Mayıs 1942'de Kerç'de yaşayan Kırımçaklar Acımuşkay yolu üzerinde kurşuna dizilerek öldürüldüler.⁵ Bu katliamlardan Rus, Ukraynalı ve Kırım Tatar ailelerinin yanlarına sığınabilen Kırımçaklar kurtulabildi. 1950'de 1.500 Kırımçak'ın kaldığı görülür.⁶ Bunların da daha sonra pasaportlarına soylarını Rus ve Ukraynalı olarak yazdırdıkları bilinmektedir.⁷ Kırımçakların bir kısmı 1920–21'deki iç savaş ve sonraki kıtlık dönemlerinde bölgeden göç ederler. Bu göçler ABD'ye (400 kişi), İsrail'e (200 kişi) ve Türkiye başta olmak üzere Arjantin, Almanya ve Rusya'ya olur. Kırım'daki Kırımçaklar bugün yaklaşık 500 kişi kadardır.

Kırımçak adının 1859'da görülmesine rağmen etnik teşekkülünün 13–14. yy'da başlayıp 19. yy'da tamamlandığı dikkat çekicidir. Kırımçakların etnik yapısının temelini Hazar bakiyesi Türk grupları oluşturmuştur. Bunun en önemli delili kullanmış oldukları dillerdir.

B.F. Blagove, Kırımçakların dili için 'Karluk–Uygur grubunun Çağatay diyalektini konuşurlar' der.⁸ Ancak, Kırımçak Türkçesinin, klâsik Çağatay Türkçesi özelliklerini gösterdiğini müşahade etmiyoruz. Daha ziyade, bazı fonetik özellikleri dikkate alındığında Kuzey–Batı grubunda olmasına rağmen (Kumuk Türkçesi gibi) Oğuz özellikleri gösteren bir diyalekt olduğunu görmekteyiz. Oğuz özellikleri leksik açıdan daha fazladır.

* K.T.Ü. Fen–Edb. Fak. TDEB. Öğr. Üyesi Trabzon

Ortak Türkçe ile Kırımçak Türkçesini mukayese ettiğimizde ayırt edici olarak göze çarpan önemli özellikler şunlardır.⁹

Ortak Türkçe		Kırımçak Türkçesi
e/	>	e/ ~é/ beyaz>béyaz
ö/	>	ö/ ~o/ kömür>gomır
ü/	>	ü/ ~u/ yük>yuk
i/, -i-	>	ı/ -ı- bileğim>bileğim
#K	>	#G kömür>gomır
#y	>	#y yanak>yanak

Morfolojik açıdan sadece genetive ekinde daima +nI? şeklinin kullanıldığı gördük. Yönelme hâlinin +GA ?(y)A şeklinde alternans kullanımının dışında diğer hâl ekleri Türkiye Türkçesi ile aynıdır. +GAN partisibinin alternanssız kullanıldığı Kırımçak Türkçesinde, fiil çekimi de Türkiye Türkçesi ile aynıdır.

Kırımçak Türkçesini, Kıpçak özellikleri de olan Oğuz grubu diyalekti şeklinde tanımlamanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

Kırımçakların, Musevi olmalarına rağmen, doğrudan Tevrat'ı kabul etmek yerine Tevratla birlikte Talmud'u kabul etmeleri sosyolojik bir tavır olarak karşımıza çıkar. Ortodoks Yahudi olarak tanımlanan Kırımçakların bu tavrını Tanrı dini dışındaki dinleri kabul eden diğer Türk boylarında da görürüz. Kırımçaklar içinde bu temel etnik yapının dışında, Gürcü, Arnavut ve özellikle Ceneviz mahreçli Musevî grupların da bulunduğu dikkati çeker. Ayrıca, İspanya ve Portekiz'den sürgün edilen Yahudilerin bir kısmının Türkiye üzerinden Kırım'a da göç ettiklerini ve bunların dini birliklik açısından Karaim ve Kırımçaklarla bir arada bulduklarını da belirtmek gerekir.

Kırımçakların etnik yapısındaki bu karışıklığı şahıs isim ve soy isimlerinde açıkça görmekteyiz. Purim, Pesah, Han-

nuka, Iom Tov, Sinai, Ben Tovim, Nissi, Sion, Benjamin, Josef, İşva, Meir, Davit, Simha, Şolom, Şedaka gibi Tevrat'tan alıntı isimlerin yanında; Lehno (Lehçe), Gircü, Pyrua, Çorna (Slavca), Angelo, Anto, Vlesko, Dondo, Kartbi, Konorto, Konfino, Lombrozo, Manto, Masot, Rabinno, Refal, Honda, Ciapicio (İtalyanca) gibi isimleri buna örnek verebiliriz.

Kırımçaklarda bu isimler yanında Türkçe lâkaplar da kullanılmaktadır. Aybat 'ay yüzlü', altan, babai 'yaşlı erkek, baba', bahşi 'bakışı', kokuş 'hindi', çolak, çubar 'siyah-beyaz alalı at' gibi Türkçe lâkaplar Kırımçaklardaki hakim etnik unsurun da göstergesidir.

Kırımçaklarda dinî merasimlerin dili İbranice'dir. Tevrat ve Talmud'un anlaşılabilmesi için özellikle 1866-1899 arasında Karusu Pazar'da Haim Hizkiyav Medini tarafından İbranice'den Kırımçak Türkçesine çeviriler yapılmıştır.¹⁰ İbranî yazısı ile Kırımçak Türkçesinin az sayıdaki bu eserleri Sanpetersburg ve Rus Millî Saltykov-Çedrin kütüphanesi el yazmaları bölümlerinde bulunmaktadır.¹¹ Bugün her ne kadar 4-5 adet olarak bilinmekteyse de Kırımçaklarda cönklerin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Kırımçaklar mecmuaya da cönk demektirler. Kendileriyle ilgili anlatımlarda 'Kırımçaklar cönklerle yazarlardı' diye ifade etmektedirler.¹²

Kırımçaklar içerisinde bugün malesef Kırımçak Türkçesini konuşabilen birkaç kişi kalmıştır. Hem İbranî yazısını okuyup hem de Kırımçak Türkçesini bilen ise bir kişidir. 78 yaşında ressam Davit Rabi adındaki Kırımçak, dil ve kültürlerinin yaşaması için gayret sarfetmektedir. Davit Rabi'nin evinde ikisi defter düzeninde biri cönk düzeninde toplam üç adet el yazması İbranî yazılı Kırımçak Türkçesiyle kaleme alınmış

eser bulunmaktadır. Davit Rabi'nin elindeki eserlerden biri Mihail Yosefoviç Tellal adlı Karaim Türküne aittir. Bu cönk ona babasından kalmış. Dört yıl önce Davit Rabiye okuması için bu cöngü veren Tellal İbranî yazısını okuyamamaktadır.

650 sayfası yazılı yaklaşık 700 sayfalık çizgili beyaz kâğıtlı, üzeri deri kaplı cildin üzerinde cöngü tertip eden Yosef Kılıcı'nın gümüşten damgası ile Odessa yazısı bulunmaktadır. 12.5 cmx23 cm ebatında olan cöngün her sayfasında 19 satır bulunmaktadır. Baş tarafında Rusça Oglavleniye (içindekiler) başlığıyla önk içerisinde bulunan yazıların listesi ve sayfa numarası belirtilmiştir.

Eserdeki kayıtlardan Yosef Kılıcı'nın cöngü tertip etmeye Odessa'da başladığını ve daha sonra Bahçesaray ile Senpetersburg'da devam ettiğini anlıyoruz. Yine aynı kayıtlarda, cönk içindeki Aşık Garip Hikayesini 22 Haziran 1903'te Pazar günü saat 4,5'ta tamamladığını kaydeden Yosef Kılıcı'nın en son 1911 Ocak ayında Senpetersburg'da yazdığını görüyoruz.

Cöngün içinde bulunan eserlerin listesi Yosef Kılıcı'nın kendi sayfa düzeni ve isimlendirmesi ile aşağıda verdiğimiz şekildedir.

Sayfa	Tür	Başlık	
1	Türkü	Açbeyaz göksünü	15
2	Türkü	Gelin olup alım morum giyemedim yanam yanam	22
3	Türkü	Avcı mısın ey kız	23
4	Türkü	Atlar egerlendi	25
5	Türkü	Moşe Akaynın kızının türküsü	27
10	Türkü	Şemahın Avzor tepsige çıkgan türkü	28
12		Emanuel Avzor kalfa çıkgan türkü	30
13		Yuda Akay Can Kozga çıkgan türkü	32
14		Elal Bohur Yusuf Mangubuña	32
		çıkgan türkü	32
		İstanbul türküsü	32
	Türkü	Saba da olsa çıkam da gidem işime	33
	Türkü	Aşık Ömer çaresi ne	34
	Türkü	Baga vardım yüzümge	54
	Türkü	Hiçbir bülbül eki dala konar mı	51
	Türkü	Kuyumcılar işlesin	52
	Türkü	Soframızda uç meyva var	56
	Türkü	Ben saña demedim mi tezce gelesin	57
		Gomır gözlm ben bu yerden gidersem	58
		Adım oğlu	60
	Türkü	Göverdeye türküsü	62
	Türkü	Benim yukum armud degil almadır	63
		Gene meclus kuruldu	65
	Türkü	Yur gidelim seyran olsun	66
	Türkü	Bahçalarda biter tezi magdonaz	68
	Türkü	Yemek içmek o bir hoştur	70
	Türkü	Evel benim nazlı yarım	71
	Türkü	Olan malım versem saña	73
	Türkü	Açıl ey omurumun varı	74
	Türkü	Gene şaşkırdım kararım	75
	Türkü	Gene yeşillendi dağlar	78
	Türkü	Ol benim efendim em eki gözüm	79
	Tekerleme	Çarşıya çıkarsam ortaklık kiser	83
	Tekerleme	Haftada babam beni kocaya	84
	Türkü	Eki cüfte bir fiyade bindim koşuvga	87
	Türkü	Karanfilim dağ başında bu tagda yar	90
	Türkü	Al koyan canay, çal koyan canay	92
	Türkü	Mevlam kulna bir evlat verince	95
	Türkü	Ben bu camı hoş idersem Nogay türküsü	106
	Türkü	Orta kapu yalısında duttılar	109
	Türkü	Saç bağını dakmış siyah saçına	110
	Türkü	Ne belalı garip başım	112
	Türkü	İstanbul Kalata	114
	Türkü	Bir bakdım eki bakdım	
	Türkü	Hırızmalı güzelniñ türküsü	
	Türkü	Dertli	
	Türkü	Yanıkına gul açılmış aman aman	
	Türkü	Kökten uçan bölük bölük turnalar	
	Türkü	Odabaşı odabaşı	
	Türkü	Buña Kalata derler bize	

		basamazlar aman	479	Ford Artuvga çıkkan türkü
116		İsakvaçnın oğlının türküsü	480	Mangup Kala çün
117		Yaruşalam türküsü		çıkkan türkü
118		Utayud alaç beyit		82 türkü, 7 masal, 1 mani, 1 tapma-
126	Türkü	Ziyade güzel ziyadesin ziyade		ca, 2 tekerlemeler bölümü ile 2.565 satır-
127	Türkü	Bir güzele oldım aşına		dan oluşan 135 sayfa tutarında Aşık Ga-
128	Türkü	Geldi kondı güle beri		rip destanının Kırımçak varyantını içer-
130	Türkü	Ey agalar selametnin		mektedir. Yosef Kılıcı'nın İbranî yazısı
		fasılını söyleyim		ile topladığı cöngün içindekiler 4 Eylül
132	Türkü	Şeer İstanbul içinde		2000 tarihinde Kırım'da David Rabi'nin
134		Tapmaca		okumasıyla tarafımızdan kaleme alın-
139	Türkü	Dertli Kerem		mıştır.
141		Divane türkü		Bu cönkten aldığımız üç türküyü ve
143	Türkü	Ne için ah sevdiğim ne için		seçilmiş sözlüğü aşağıda örnek olarak
146		Yalpaçık Mordehay agayka		veriyoruz.
		çıkkan türkü		Açbeyaz göksünü
147		Aşık Garip Tiflis		Aç beyaz goksını bir danem deryaya karşı, aman
148		1878 senesi İstanbul cengine		Bulbuller fiğan ider, aman
		çıkkan türkü		Gel zire karşı, aman
149		1878 senesi İstanbul cen için		Gel, beni aplatma düşmana karşı, aman
		çıkkan türkü		Ax gulım, bulbulım, zumbulım, unutmam seni,
150		878 Gözleve gelen		Gezdığım yerlerde, çöllerde anarım seni,
		Bratnuslarga çıkkan türkü		
151		Yarenlere destan		Ayvannın çiçeği, yaprağı agarıga benzer, aman
152		Moskiva karlarına çıkkan		Ax gulın kokısı caxana yeter, aman
		türkü		Dugunde, bayramda gezdiği yeter, aman
153		Şolma Emelehnin masalası		Ax gulım, bulbulım, zumbulım, unutmam seni,
154		Çop deyiş		aman
155		İkniye		Gezdiğim yerlerde, çöllerde anarım seni.
156		Gayet bilicilerin masalası		
157		Tonbel oğlının masalası		Sırma gumışından axtır yavrum bileğim, aman,
158		Çadık masalası		Yalvarsam, yakarsam, ey nazlım, geçmez dileğim
159		Sarı Yusef yapıp söyleyen		aman
		türküsü		Xanyada benim allar giyen nazlı malanım, aman
160		Marat batnahnn burnızga		Ax gulım, bulbulım, zumbulım unutmam seni
		çıkkan türkü		Gezdiğim yerlerde, çöllerde anarım seni
161		Beruha Mangubıga çıkkan		
		türkü		Gelin olup morum giyemedim yanam yanam
162		Zengin Moşege çıkkan türkü		Gelin olup alım morum giyemedim yanam yanam
163		1874 senesi saldat alnganda		Sultan olıb, bir murada eremedim
		çıkkan türkü		Xaylı vaxıtdır şax babamı göremedim, yanam ya-
164		Hacı Hava totanın türküsü		nam
165		Yom Şabat Kefelenün evinde		Belki ilacı bulır benim derdime,
		tañ atar okugan zamır		Alı? benim zeer ilen tasımı, yanam yanam
467	Türkü	Dünyaga çıkkan		Ben olırsen, şair dutar yasımı, yanam
469		Kızlar türküsü		Var soyleñiz nenem gelsin
470		Alimnin türküsü		Oskdarda bir iş geldi başıma, yanam yanam
471		Buna derler katalog türküsü		Kan dolaştı kırpık ilen kaşıma
472		Vlademirnin türküsü		Ben olırsen, sağıt yazgan daşıma, yanam yanam
473		Şoguna Kefelige çıkkan türkü		Bar soyleñiz, nenem gelsin
474		Sivastopol türküsü		
475		Mane		
476		Aşık Garipnin masalası ve		
		türküsü		
477		Şerbiyat		
478		Sultanseknin saldat yırı		

Avcı mısın ey kız

Avcı mısın, ey kız. Ne gezersin deryada.
 Çok aradım bulamadım dünyada fayda.
 Gel saralalım şu yalancı dünyada.
 Sardım, aman dakan kalbim inanmaz
 Seni saran yığıt yorılmaz, usanmaz
 Ne hoş emiş, akız, dal fesinini egmesi
 Cızamadım biyaz goksın dogmesin, aman dogmesin
 Ben gidersem, akız seni yatlar sarmasın
 Kısa geldi, akız, enteriğiniya geldise
 Yemedim ax gerdanda beñleri
 Ben sarmadım, akız, saran sorarsan degmeleri
 Gelin kızlar iskeleye varalım
 Bır mınasıp kaykaçını dutalım
 Eylık baarda zevkı sefa saralım

SÖZLÜK

adam ođlı	: İnsan oğlu
agarag	: beyak, akça
agay	: Ađa, ağabey, büyük
al	: al, kırmızı
ax	: ak, beyaz
baar	: bahar
baş oginde	: yıl dönümünde, ilk günde
goş	: hoş
yuk	: yük
Beruh	: özel isim
Mangub	: Kırım'da yer adı
bıleg	: bilek
koşuv	: fayton, çift at koşulu araba
fiyade	: piyade, yayan
tezi	: taze
magdonoz	: maydonoz
basması	: basmacı
bulbul	: bülbül
caxan	: cihan, dünya
ceng	: cenk, savaş
cızmak	: çizmek
dakan	: daha
dal fesin egmesi	: cepkenin etek kısmı
dogme	: düğme
dugun	: düğün
duşman	: düşman
cüft	: çift
em	: hem
enterı	: entari, elbise
omır	: ömür
gene	: yine
gokıs	: göğüs
gomır	: kömür
göverde	: güverte
Gözleve	: şehir ismi
hırızma	: hızma
ilen	: ile
kaykaç	: kayık

kırpık	: kirpik
kök	: gök
malan	: maral
mane	: mani
Moşe Akay	: özel isim
mene	: anne
Oskdar	: Üsküdar
oxımak	: okumak
saba	: sabah
sagıt	: mezar taşı
saldat	: asker
gumış	: gümüş
Sivastopol	: şehir adı
Şeer	: şehir
Şemahın Avzor	: özel isim
masala	: masal
ta? atar	: sabahın erken vakti
tonbel	: tembel
xoş	: hoş, güzel
yat	: yabancı, yad
yığıt	: yiğit
Yuda Akay	: özel isim
yüzüm	: üzüm
Zamır	: Zebur
zeer	: zehir
zire	: zöhre
zumbul	: sümbül

NOTLAR

¹ Kalafat, Dr. Yaşar, Kırım–Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları, ASAM Yay., Ankara 1999, 63–76.s

² The Crimean Jews, The Red Book of the Peoples of the Russian Empire, http://www.eki.ee/books/redbook/crimean_jews.shtml

³ The Crimean Jews., a.g.e. 2.s

⁴ Lombrozo, Victor, Krymchaks, people born in Crimea, 6 July 2000, Simferopol

⁵ Lombrozo, Victor, a.g.e. 3.s

⁶ The Crimean Jews., a.g.e. 2.s

⁷ Lombrozo, Victor, a.g.e. 3.s

⁸ Lombrozo, Victor, a.g.e. 3.s

⁹ Bu özellikler Davit Rabi ile konuşma anında ve daha sonra metinleri okuttuğumuz sırada tarafımızdan tespit edilmiştir.

¹⁰ Lombrozo, Victor, a.g.e. 3.s

¹¹ Lombrozo, Victor, a.g.e. 4.s

¹² Lombrozo, Victor, a.g.e. 4.s